

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٣٤٧٧ - ٢٠٥١٧.

دانشگاه لرستان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

عنوان رساله:

نقش شاملوها در تاسیس و تداوم دولت صفوی
(از ابتدای تاسیس سلسله تا پایان حکومت شاه عباس اول ۱۰۳۸-۹۰۶ ه.ق)

نگارش:

فروغ بازگیر

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر جهانبخش ثواب

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محسن رحمتی

۱۳۸۹/۲/۵

رساله جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته تاریخ

تابستان ۱۳۸۸

۱۳۴۸۷۶

صور تجلسه ی ارزشیابی پایان نامه ی کارشناسی ارشد

جلسه ی دفاع از پایان نامه ی کارشناسی ارشد خانم فروغ بازگیر

تحت عنوان: نقش شاملوها در تأسیس و تداوم دولت صفوی (از ابتدا تا پایان حکومت شاه

عباس اول ۹۰۶-۱۰۳۸ ه.ق)

در ساعت ۹ صبح روز شنبه مورخ ۱۳۸۸/۶/۱۴ در دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان برگزار گردید. هیأت داوران براساس اهمیت موضوع، کیفیت پایان نامه، استماع دفاعیه ونحوه ی پاسخگوئی به سوال ها ،پایان نامه ی ایشان را برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد در رشته ی تاریخ معادل با چهارواحد با نمره ی (به حروف).....**هجده تمام**..... (به عدد).....**۱۰۸**..... و با درجه ی **بسیار خوب**.....مورد تصویب قرار داد

هیأت داوران

استاد راهنما: دکتر جهانبخش ثواب

استاد مشاور: دکتر محسن رحمتی

داور داخلی: دکتر سید علاء الدین شاهرخی

داور خارجی: دکتر ابوالحسن فیاض انوش

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشکده ادبیات:

مرتبه علمی

استادیار دانشگاه لرستان

استادیار دانشگاه لرستان

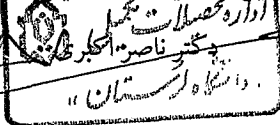
استادیار دانشگاه لرستان

استادیار دانشگاه اصفهان

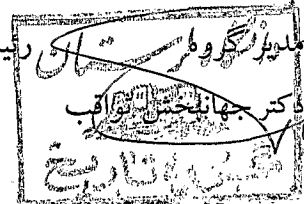
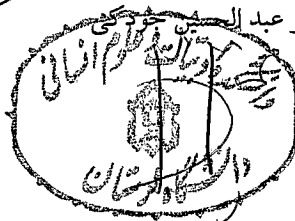
دکتر سید محمود میرزائی الحسینی

امضاء

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه

رئیس دانشکده ادبیات و علوم انسانی

تاریخ:
شماره:
پیوست:

Copyright © Lorestan university, 2008

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or other ways, without the prior written permission of the Lorestan university.

همه امتیازات این پایان نامه به دانشگاه لرستان تعلق دارد. در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب در مجلات، کنفرانس ها یا سخنرانی ها، باید نام دانشگاه لرستان (یا استاد یا اساتید راهنمای پایان نامه) و نام دانشجو با ذکر مأخذ و ضمن کسب مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تقدیم

«اثری» کوچک است، خیلی کوچک و شاید هیچ!

امایاد عمده تقدیم و رسم ادب

تقدیم می شود به

پدر و مادر عزیزم که همواره حامی من بوده اند و همسر فداکار و فرزند عزیزم.

تشکر و تقدیر

در اینجا لازم است که از کلیه اساتید محترم گروه تاریخ دانشگاه لرستان که در جریان تحصیل از کرامت و علم آنان بهره مند گشته‌ام. به ویژه از دکتر جهانبخش ثواقب استاد راهنما، دکتر محسن رحمتی استاد مشاور که در جریان این پژوهش بارها از راهنمایی بی دریغ آنان سود جست‌ام کمال تشکر را ابراز دارم.

چکیده:

رساله حاضر با هدف بررسی جایگاه شاملوها یکی از طوایف مهم قزلباش و چگونگی نوسان (شدت و ضعف) قدرت آنان در تحولات سیاسی و نظامی دولت صفویه از آغاز تأسیس سلسه تا پایان حکومت شاه عباس اول (۱۰۳۸-۹۰۶ ه.ق) سامان یافته و بنیاد اصلی آن بر پرسش‌های زیر قرار دارد:

(۱) شاملوها چه نقشی در تأسیس و تداوم دولت صفویه داشته‌اند.

(۲) روند قدرت و نفوذ شاملوها در دوره حاکمیت پادشاهان صفوی از شاه اسماعیل اول تا پایان شاه عباس اول در عرصه تحولات سیاسی و نظامی چگونه بوده است .

براساس آگاهی‌های تاریخی، شاملوها از بزرگترین و پرجمعیت‌ترین طوایف قزلباش بودند که در تأسیس دولت صفویه نقش عمده‌ای داشته و در روند حیات دولت صفوی نیز با تصدی مناصب و مقامات اداری، اداره ایالات، امور نظامی و لشکرکشی‌ها، عهده‌داری امر للگی شاهزادگان صفوی و غیره به ایفای نقش پرداختند. با این حال، در برهه‌هایی قدرت این طایفه دچار ضعف شد که رقابت‌های ایلی و سیاست‌های پادشاهان صفویه بر این نوسان قدرت تأثیر داشته است.

رهیافت این رساله بر پایه سوالات مطرح شده این است که شاملوها نقش مهم و برجسته‌ای در تأسیس و تداوم دولت صفوی داشتند و هر چند در برخی برهه‌ها قدرت آنان با ضعف همراه بوده لیکن در مجموع توانستند جایگاه خویش را در دولت حفظ کرده و حتی در روی کار آمدن شاه عباس اول مؤثر بودند. روش پژوهش در این رساله روش تاریخی است که اطلاعات لازم با تکیه بر منابع اصلی به شیوه فیش‌نگاری فراهم شده و سپس به ترتیب توالی زمانی و با استدلال و استنتاج عقلی، موضوع تجزیه و تحلیل و بررسی شده است.

واژگان کلیدی: صفویه، شاملوها، قزلباش، شاه اسماعیل اول، شاه طهماسب اول، شاه عباس اول.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه و کلیات طرح تحقیق
۱	مقدمه
۲	سوالات تحقیق
۳	فرضیات تحقیق
۴	تعریف مفاهیم تحقیق
۵	نقد و بررسی منابع
	فصل دوم: نگاهی به تحولات سیاسی دولت صفویه
۱۳	۱-۲- چگونگی شکل گیری نهضت صفویه
۲۰	۲-۲- چگونگی شکل گیری دولت صفویه
	فصل سوم: نقش شاملوها در دوره حکومت شاه اسماعیل اول
۲۶	۱-۳- خاستگاه شاملوها
۲۹	۲-۳- فعالیت شاملوها در به قدرت رساندن شاه اسماعیل اول
۳۲	۱-۲-۳- نقش شاملوها در دست داشتن مناصب و مقامات اداری
۳۳	۲-۲-۳- نقش شاملوها در دست داشتن حکومت ایالات
۳۷	۳-۲-۳- اقدامات نظامی شاملوها
۴۴	۴-۲-۳- نقش شاملوها در عهده دار بودن للگی شاهزادگان

فصل چهارم: نقش شاملوها در دوره حکومت شاه طهماسب

- ۴۸ ۱-۴- نقش شاملوها در درگیری های طایفه ای در ابتدای حکومت شاه طهماسب
- ۵۲ ۱-۱-۴- شورش شاملویان
- ۵۳ ۲-۱-۴- قدرت یابی شاملویان
- ۶۱ ۲-۴- اقدامات نظامی شاملوها
- ۶۶ ۳-۴- نقش شاملوها در اداره ایالات
- ۷۰ ۴-۴- حضور شاملوها در زمینه فعالیت های هنری
- ۷۱ ۵-۴- نقش شاملوها در عهده دار بودن للگی شاهزادگان
- ۷۱ ۶-۴- نقش شاملوها در دست داشتن مناصب و مقامات اداری

فصل پنجم: نقش شاملوها در دوران حکومت شاه اسماعیل دوم و محمدشاه

- ۷۲ ۱-۵- نقش شاملوها در روی کار آمدن شاه اسماعیل دوم
- ۸۰ ۲-۵- نقش شاملوها در اداره ایالات
- ۸۱ ۳-۵- نقش شاملوها در دست داشتن مناصب اداری
- ۸۱ ۴-۵- نقش شاملوها در انجام ماموریت ها
- ۸۳ ۱-۴-۵- اقدام در پیش قدم شدن در رساندن خبر پادشاهی محمدشاه به شیراز
- ۸۳ ۵-۵- فعالیت شاملوها در اداره ایالات
- ۸۴ ۶-۵- فعالیت و شرکت در قتل ملکه مهدعلیا
- ۸۶ ۷-۵- اقدامات و فعالیت های نظامی شاملوها
- ۸۷ ۸-۵- نقش شاملوها در مخالفت و مبارزه با دربار محمدشاه

- ۹۳ ۱-۸-۵- جنگ علیقلی خان شاملو و مرتضی قلی خان ترکمان
- ۹۹ ۲-۸-۵- نبرد علیقلی خان شاملو با دربار محمدشاه
- ۱۰۳ ۳-۸-۵- نبرد علیقلی خان شاملو با مرشدقلی خان استاجلو

فصل ششم: نقش شاملوها در دوره حکومت شاه عباس اول

- ۱۱۵ ۱-۶- نقش شاملوها در به قتل رسیدن مرشدقلی خان استاجلو
- ۱۱۶ ۲-۶- نقش شاملوها در مبارزه با ازبکان
- ۱۲۰ ۳-۶- اقدامات نظامی شاملوها
- ۱۲۵ ۴-۶- نقش شاملوها در عهده دار بودن پست ها و مناصب اداری
- ۱۲۸ ۵-۶- نقش و فعالیت شاملوها در اداره ایالات
- ۱۳۱ ۶-۶- نقش و فعالیت شاملوها در انجام سفارت ها و ماموریت های سیاسی
- ۱۳۴ ۷-۶- نقش شاملوها در سرکوبی عصیان ها و شورش ها
- ۱۳۷ ۸-۶- حضور شاملوها در زمینه فعالیت های هنری
- ۱۳۸ - نتیجه گیری
- ۱۴۱ - پیوست
- ۱۴۳ - فهرست منابع

فصل اول

مقدمه و کلیات طرح تحقیق

مقدمه:

یکی از حوادث مهم در تاریخ ایران بعد از اسلام، تاسیس دولت صفویه در ابتدای قرن دهم هجری قمری (سال ۹۰۷ هـ ق/ ۱۵۰۱ م) توسط شاه اسماعیل اول بود که تا سال ۱۱۳۵ هـ ق/ ۱۷۲۲ م. تداوم یافت. پیش از تاسیس این دولت، کشور دچار آشفتگی سیاسی، هرج و مرج و نزاع ملوک الطوائف ها (به دلایل مذهبی، سیاسی و نژادی)، تشتت فرهنگی و اخلاقی و عدم وحدت مذهبی بود. وجود برخی ویژگی ها موجب گردیده که اکثرا دولت صفویه را یک دولت ملی بدانند. این ویژگی ها عبارتند از: وسعت سرزمینی و جغرافیای گسترده که مرزهای ایران به حدود زمان ساسانیان رسید، عمر طولانی این سلسله (۲۵۰ سال)، توانایی این دولت در ایجاد وحدت سیاسی، دفاع از استقلال کشور در برابر تهاجمات بیگانگان (به ویژه عثمانیان و ازبکان)، گسترش روابط خارجی به ویژه با غرب، ایجاد وحدت مذهبی، رسمیت یافتن تشیع و پیوند میان دین و دولت و....

در روی کار آمدن دولت صفویه اتحادیه ایلی و جنبش قزلباشان نقش اساسی و محوری داشتند. از جمله این طوائف می توان از روملوها و استاجلوهای ساکن در سیواس، آماسیه و توقات، تکلوها از ولایت تکه ساکن منطقه آنتالیه، شاملوها از ترکمن های حلب، ذوالقدران از قبایل ساکن ماراش و بوزوق نام برد. زمانی که نهضت صفوی شکل گرفت، به تدریج در آناطولی و سوریه گسترش یافت این ترکان آناطولی به علل سیاسی، مذهبی به طریقت صفویه پیوستند و به ویژه در زمان شیخ جنید که چندین سال را در سوریه و آناطولی گذرانید و با توانایی که از خود برای گسترش طریقت صفویه به کار برد توانست طوائف مختلف ترکمان را به سوی خود جذب کند. شیخ جنید از افراد این طوائف برای اقدامات جهادی خود استفاده کرده و نیروی نظامی کارآمدی را تشکیل داد. این نیروی نظامی (عناصر ترک) بعداً در خدمت شیخ حیدر (که تشکیلات اساسی یافت) و فرزند او اسماعیل قرار گرفت. اسماعیل پس از ترک لاهیجان در سال ۹۰۵ هـ ق در راس این عناصر قرار گرفت و با حمایت آنان دولت صفوی را بنیان نهاد و این طوائف ترکمان علاوه بر حضور در تاسیس دولت، در توسعه و تداوم آن نیز نقش اساسی ایفا کردند. از جمله این نیروها ایل شاملو بود که شامل تیره های مختلفی از جمله: بیگدلی، اینانلو، عربگیرلو، خداپنده لو، اوجی و عبداللهو بود. شاملوها در حوالی حلب، ادرنه و طرسوس و سایر سرزمین های شام

سکنی داشتند. شاملوها از بزرگترین و پرجمعیت ترین قبایل آناتولی بودند. این قبیله از همان ابتدا به طریقت صفوی پیوسته و خدمات قابل توجهی را به ویژه در عرصه نظامی و تلاش در تاسیس دولت صفویه و به قدرت رسیدن شاه اسماعیل انجام دادند و از جمله افراد این طایفه حسین بیگ شاملو بود که با منصب للگی سلطانعلی پادشاه و شاه اسماعیل در دولت صفویه شناخته شده بود. در این پژوهش تلاش شده تا به تفصیل نقش طایفه ی شاملو در تاسیس دولت صفویه و تداوم آن تا پایان عصر شاه عباس اول (۱۰۳۸ ه. ق) تحلیل و تبیین گردد.

ضرورت پژوهش:

اهمیت شناخت تاریخ ایران در ادوار گوناگون و آگاهی پژوهشگران و دانشجویان با تاریخ ایران به ویژه برهه هایی که تنازع قدرت و تنش های گروههای موثر در ارکان دولت به طور فزاینده ای وجود داشته است و نیز آشنایی با نوع مناسبات حکومت گران با ایلات و طوایف، از آن رو با انتخاب این موضوع وجهی همت قرار گرفت تا نقش شاملوها در تحولات عصر صفویه مورد پژوهشی بایسته قرار گیرد.

هدف پژوهش:

هدف این پژوهش تعیین جایگاه یکی از طوایف مهم قزلباش در تحولات عصر صفویه، بررسی مناسبات سلاطین صفویه با ایلات حامی این سلسله (مورد: شاملوها)، تعیین شدت و ضعف (نوسان) قدرت و نفوذ شاملوها در عرصه مسائل سیاسی می باشد.

سوالات تحقیق

سوال اصلی:

- شاملوها چه نقشی در تاسیس و تداوم دولت صفویه داشتند؟

سوالات فرعی:

- ۱- روند قدرت و نفوذ شاملوها در دوره ی شاه اسماعیل اول چگونه بوده است؟
- ۲- موقعیت شاملوها در حکومت شاه طهماسب چگونه بوده است؟
- ۳- شاملوها در تحولات پس از شاه طهماسب تا روی کار آمدن شاه عباس و در ایام سلطنت وی چه جایگاهی داشتند؟

فرضیات تحقیق

فرضیه اصلی:

- شاملوها نقش مهم و برجسته ای در تاسیس و تداوم دولت صفوی داشتند

فرضیات فرعی:

- ۱- در زمان شاه اسماعیل اول قدرت شاملوها با نوسان همراه بود، زمانی با افزایش قدرت مواجه می شدند و پاره ای اوقات از قدرت آنان کاسته می شد.
- ۲- شاملوها در هرج و مرج های دهه ی اول حکومت شاه طهماسب نقش داشتند.
- ۳- اگرچه در پاره ای اوقات قدرت شاملوها با ضعف همراه بوده است، اما آنان هم در روی کار آمدن دولت صفوی و هم در به قدرت رسیدن شاه عباس اول و تحولات عصر وی نقش مهمی داشتند.

روش پژوهش:

روش پژوهش در هر موضوعی متناسب با ویژگی های آن موضوع انتخاب می شود. در پژوهش حاضر بر اساس روش های تحقیق در تاریخ، روش تجزیه و تحلیل تاریخی برگزیده شده است. و شیوه ی کار بر مبنای روش کتابخانه ای صورت گرفته است. در این شیوه، ابتدا منابعی که پیرامون این موضوع حاوی گزارش ها و اطلاعاتی بوده اند شناسایی و مورد مطالعه قرار گرفته، و پس از گردآوری داده ها و دسته بندی آنها، با عنایت به سوال های مطرح شده، به ترتیب توالی زمانی، و با تجزیه و تحلیل وقایع تاریخی و استدلال و استنتاج از آنها، به تبیین موضوع پرداخته شده است.

پیشینه پژوهش:

درباره ی قزلباشان، نقش و موقعیت آنان در روی کار آمدن دولت صفویه، نحوه ی قدرت یابی، مقامات و مناصبی که در اختیار داشتند و منازعات و رقابتهای درون نظام که با یکدیگر داشتند، به صورت پراکنده و نامنظم در متون تاریخی عصر صفویه که در ادامه در معرفی منابع به برخی از آنها اشاره می شود اطلاعاتی ارایه شده است و بر مبنای همین گزارش ها، پژوهش های جدیدی نیز به رشته ی تحریر درآمده که به تناسب یا از ترکیب این ایلات یا تنازع درونی آنها سخن به میان آمده است مانند اثر ارزشمند فاروق سومر با عنوان نقش ترکان آناتولی در تشکیل و توسعه ی دولت صفویه، کتاب تاریخ ایران (دوره صفویان) پژوهش کمبریج، و آثار راجر سیوری که به فارسی برگردانده شده اند. لیکن با تبتعی که صورت گرفت، پژوهشی مستقل و منسجم درباره ی نقش شاملوها در دولت صفویه و سوالات

و ابهاماتی که در این زمینه وجود دارد یافت نشده که در این رساله به این موضوع پرداخته می شود و از همین رو از کاستی ها و نقایصی نیز برخوردار می باشد که امید است با راهنمایی های سودمند صاحب نظران به تکمیل و تدقیق آن پردازم.

ساختار پژوهش:

این پژوهش شامل شش فصل می باشد: فصل اول به مقدمه و کلیات طرح تحقیق اختصاص داده شده است. در فصل دوم به تحولات سیاسی دولت صفویه، روند شکل گیری نهضت صفویه و چگونگی تاسیس دولت صفویه می پردازد. در فصل سوم به خاستگاه طایفه شاملو و اقدامات شاملوها در تاسیس دولت صفویه و به نقش این طایفه در عصر شاه اسماعیل اول پرداخته شده است. در فصل چهارم به اقدامات شاملوها در عصر حکومت شاه طهماسب می پردازد. فصل پنجم به اقدامات شاملوها در عصر حکومت شاه اسماعیل دوم و محمدشاه اختصاص دارد و در فصل پایانی، نقش شاملوها در عصر شاه عباس اول بررسی شده است.

تعریف مفاهیم تحقیق

قرلباش:

در لغت به معنای سرخ سر (کلاه سرخ- دستار قرمز در دوره حیدریه آن تاج حیدری می گفتند که دارای دوازده ترک بود) و در اصطلاح به قبایل ترکمنی اطلاق می شد که ساکن آناتولی شرقی، شمال سوریه و ارتفاعات ارمنستان بودند و دعوی شیوخ صفویه را پذیرفته و مرید مشایخ صفویه در اردبیل شده بودند و بعدها به ایران مهاجرت کرده و در شکل گیری دولت صفویه به شاه اسماعیل یاری رساندند.

شاملو:

اسم عمومی قبایل ترکمن حلب بود. آنان تابستان را در جنوب سیواس و زمستان را در نواحی میان حلب و غازی عینتاب می گذراندند. این نام خیلی زودتر از صفوی ها در آناتولی معمول بوده است. شاملوها بعد از شیخ جنید در میان مریدان قدیمی طریقت اردبیل جا گرفتند. حسین بیگ از خلفای طراز اول شیخ حیدراز شاملوها بوده و بعدها مقام امیرالامرای را کسب کرد. این طایفه در روی کار آمدن دولت صفوی در ایران نقش داشتند.

اهل اختصاص:

اینان یک گروه هفت نفری بودند که مشاوران اولیه شاه اسماعیل بودند و در زمانی که شاه اسماعیل به طور مخفیانه در گیلان به سر می برد، واسطه‌ی برقراری ارتباط شاه اسماعیل با مریدانش بودند و از جمله‌ی این افراد حسین بیگ از طایفه‌ی شاملوها بود.

نقد و بررسی منابع:

یکی از ویژگی‌های دوره‌ی صفویه، وجود منابع غنی و متعدد تاریخی است که در این عصر به همت مورخان برجسته پدید آمده است. در فاصله‌ی قرن دهم تا دوازدهم هجری قمری یعنی در طول حاکمیت صفویه در ایران، کتب تاریخی فراوان به زبانهای فارسی تألیف شد. اکثر این کتب از آثار مورخان درباری است که جانبداری از تمام افعال و اعمال سلاطین صفویه را به حد اعلا رسانیده، ولی معمولاً در ذکر وقایع به شرح و تفصیل پرداخته اند. منابع تاریخی دوره‌ی صفویه شامل تواریخ عمومی، تواریخ محلی، تراجم احوال، تک نگاری و آثار تخصصی است. از جمله منابعی که در این رساله مورد استفاده قرار گرفته است به این شرح می‌باشد:

۱- **فتوحات شاهی یا فتوحات امینی** اثر امیر صدرالدین سلطان ابراهیم امینی، که در تاریخ وقایع ایام سلطنت شاه اسماعیل اول صفوی نوشته شده است. مولف کتاب در ابتدا از ملازمان دربار سلطان حسین میرزای بایقرا در هرات بود و بعد از مرگ او و سلطه محمد خان شیبانی از بیک بر هرات، مورد شکنجه‌ی ازبکان قرار گرفت تا اینکه در سال ۹۲۶ هجری قمری مورد حمایت شاه اسماعیل صفوی قرار گرفته و به نگارش تاریخ وقایع ایام سلطنت او مامور شد و آن را در دو جلد به نگارش درآورد که جلد دوم آن راجع به شرح دوازده سال اول سلطنت شاه اسماعیل اول می‌باشد. این اثر یکی از منابع با ارزش برای بررسی سالهای ابتدایی حکومت شاه اسماعیل اول صفوی و جنگ‌ها و فتوحاتی که برای تحکیم قدرت خود انجام داده است می‌باشد. با توجه به اینکه یکی از فعالیت‌های طایفه‌ی شاملو اقدامات نظامی و حضور آنان در جنگ‌ها می‌باشد اطلاعاتی که این منبع در مورد نبردهای شاه اسماعیل ارائه می‌دهد بسیار مورد اطمینان می‌باشد.

۲- **لب التواریخ** اثر یحیی بن عبداللطیف حسینی قزوینی، کتابی از نوع تاریخ عمومی است که شامل چهار بخش است و بخش چهارم آن مربوط به سلطنت شاه اسماعیل اول می‌باشد. تاریخ تألیف این اثر سال ۹۴۸ ذکر شده است و شامل حوادث قبل از اسلام تا زمان صفویه می‌باشد مولف کتاب در سال ۹۶۰ به اتهام اینکه ریاست سنجان قزوین را داشته به دستور شاه طهماسب صفوی در اصفهان به زندان افتاد

و در سال ۹۶۲ در زندان جان سپرد. این منبع مطالب را مختصر، بسیار منظم و پرمحتوا ارائه می دهد و برای بررسی حوادث سالهای ابتدایی دولت صفویه و شاه اسماعیل اول و شاه طهماسب با اهمیت می باشد و از این منبع نیز در فصول مربوط به اقدامات شاملوها در زمان شاه اسماعیل و شاه طهماسب در رساله استفاده شده است.

۳- **احسن التواریخ** نوشته ی حسن بیگ روملو، یک کتاب تاریخ جامع عمومی است که در نیمه دوم قرن دهم هجری قمری به زبان فارسی نوشته شده است این اثر در دوازده جلد بوده که فقط دو مجلد آن (جلدهای یازدهم و دوازدهم) که وقایع سال های ۸۰۷ تا ۹۸۳ را شرح داده باقی مانده است. این کتاب به زبانی ساده نوشته شده و وقایع را سال به سال به تفصیل شرح داده است. جلد دوازدهم شامل وقایع تاریخی است از سالهای ۹۰۰ تا ۹۸۵ که سلطنت شاه اسماعیل اول، شاه طهماسب و شاه اسماعیل دوم و سال های ابتدایی سلطنت شاه محمد خدابنده می باشد. حسن بیگ روملو کتاب خود را به شاه اسماعیل دوم هدیه کرده است اهمیت این کتاب در آن است که مورخ از سال ۹۴۸ تا سال ۹۸۵ (نزدیک به چهل سال) شاهد وقایع دربار صفوی بوده است. مولف این کتاب چون در امور سپاهی (با سمت قورچی گری) در اکثر جنگ ها حضور داشته است، شرح جنگها را به خوبی بیان کرده و اکثر مطالبی را که نوشته است یا خود شخصا مشاهده کرده یا از دیگر افراد موثق شنیده است و چون وقایع را سال به سال در مورد سه نفر از شاهان نخستین سلسله ی صفویه شرح داده است از این منبع معتبر در این رساله در سه فصل نخست نهایت استفاده شده است.

۴- **تاریخ جهان آرا** اثر قاضی احمد غفاری، کتاب در شکل تاریخ عمومی می باشد و وقایع را تا سال ۹۷۲-۹۷۳ بیان می کند مولف مردی فاضل، دانشمند، شاعر و خوشنویس بود و مدتی در دستگاه سام میرزا به کار اشتغال داشت این اثر به شاه طهماسب پیش کش شده است. از لحاظ تاریخ قرن دهم هجری قمری ایران و به ویژه تاریخ نواحی مختلف آن منبع با ارزشی به شمار می رود. این کتاب برای بررسی رویدادهای عصر شاه طهماسب دارای اهمیت زیادی می باشد و در فصل مربوط به نقش شاملوها در عصر شاه طهماسب از این منبع نیز استفاده شده است.

۵- **جواهر الاخبار** از آثار قرن دهم هجری قمری نوشته ی منشی بوداق قزوینی از مورخان دربار شاه اسماعیل دوم می باشد. اثری مختصر در تاریخ عمومی است که وقایع و حوادث جهان را از آغاز آفرینش تا سال ۹۸۴ شرح می دهد مولف خود از منشیان و دیوانیان دولت صفوی بوده است. چون مولف کتاب در دستگاه دولتی با سمت منشی گری حضور داشته است و بنابراین به اسناد و مدارک دولتی دسترسی داشته و از آنها استفاده کرده است به این اثر اهمیت ویژه ای می دهد به خصوص در بررسی وقایع عصر شاه اسماعیل و شاه طهماسب اول اطلاعات ارزنده ای را بیان می کند.

۶- **تذکره شاه طهماسب** نوشته شاه طهماسب اول که درباره وقایع حکومت شاه طهماسب اول است که به وی نسبت داده می شود اهمیت این کتاب به آن جهت است که اثری است مستند به قلم یکی از پادشاهان صفوی که خود شخصا به شرح حوادث تاریخی پرداخته و کوشیده که در آن واقعه ای را ناگفته نگذارد اهمیت این کتاب در آن است که با طرز فکر و خوی و خصلت ها و روحیات شاه طهماسب آشنا می شویم. وقایع را از زمان جلوس خود سال ۹۳۰ تا سال ۹۶۹ شرح داده است. چون که مولف این کتاب خود در راس امور حکومتی و تصمیم گیری ها قرار داشته است. اوضاع و حوادث تاریخی زمان خود را به خصوص در گیری های طایفه ای که در زمان او رخ داده است به خوبی بیان می کند و این اثر برای شناخت اوضاع عصر شاه طهماسب اول بسیار مفید می باشد و در فصل مربوط به نقش شاملوها در عصر شاه طهماسب چون شاملوها نیز در این در گیری ها دخیل بودند از این اثر استفاده شده است.

۷- **تاریخ شاه اسماعیل و شاه طهماسب صفوی** نوشته ی امیر محمود فرزند خواندمیر، که در این اثر احوال و وقایع سلطنت شاه اسماعیل اول (آغاز تالیف کتاب ۹۵۰ یا ۹۵۳) و پاره ای از رویدادهای زمان شاه طهماسب اول تا سال ۹۵۷ نوشته شده است. این اثر نیز برای شناخت اوضاع عصر شاه طهماسب اول مفید می باشد و در رساله مورد استفاده قرار گرفته است.

۸- **خلاصه التواریخ** اثر قاضی احمد بن شرف الدین الحسین الحسینی القمی مورخ قرن دهم هجری قمری، این کتاب در تاریخ صفویان از روزگار شیخ صفی الدین اردبیلی (نیمه اول قرن هشتم هجری قمری) تا اوایل قرن یازدهم هجری قمری نخستین سال های سلطنت شاه عباس اول می باشد این کتاب در واقع جلد پنجم از اثر بزرگی است در تاریخ عمومی و ایران که مولف آن را به تاریخ صفویه اختصاص داده است. مولف مدعی است که چهار جلد آن را به تاریخ بشاراز آدم تا ظهور صفویه اختصاص داده است اما امروز از این مجلدات چهار گانه چیزی باقی نمانده و تنها جلد پنجم آن در تاریخ صفویه از روزگار شیخ صفی الدین اردبیلی تا اوایل سده یازدهم هجری قمری، نخستین سال های سلطنت شاه عباس اول، وجود دارد. خلاصه التواریخ در حقیقت یک وقایع نگاری است که حوادث و تحولات سیزده سال تاریخ ایران را از سده هشتم تا یازدهم هجری قمری بیان می کند این کتاب در سال ۹۸۴ به تشویق شاه اسماعیل دوم نوشته شد و تالیف کتاب در سال ۹۹۹ به اتمام رسید و مولف آن را به شاه عباس هدیه کرد. قاضی احمد قمی حوادثی را که به زمان خودش نزدیک تر بوده به طور مفصل بیان کرده است. او حتی در برخی از حوادث (طغیان امرای تکلو و ترکمان علیه محمدشاه و حمزه میرزا) حضور داشته است و در اوایل حکومت شاه عباس اول هم در دستگاه حکومتی مورد توجه بوده است. عامل دیگری که به کار قاضی احمد قمی ارزش می دهد استفاده او از اسناد و نوشته های رسمی و دولتی و

منابع شفاهی می باشد. این کتاب با وقایع عصر شاه طهماسب اول شاه اسماعیل دوم محمد خدابنده و شاه عباس اول همزمان بوده و دارای مطالب ارزشمندی است و در اکثر فصول رساله مورد استفاده قرار گرفته است.

۹- **تاریخ ایلچی نظام شاه** در نیمه ی دوم قرن دهم هجری قمری توسط خورشاه بن قباد الحسینی، خورشاه اصلا ایرانی بود که به هندوستان رفت و در خدمت نظام شاه (ازسلاطین نظام شاهیان که در احمد نگر حکومت می کردند) درآمد. و در سال ۹۵۳ به سفارت از طرف برهان بن نظام شاه احمدنگر از دکن به قزوین نزد شاه طهماسب اول صفوی باریافت و مدت نوزده سال در دربار شاه طهماسب اول صفوی اقامت داشت. بنابراین او توانسته اطلاعات باارزشی را راجع به صفویه و سلسله های محلی ایران در آن زمان در کتاب خود عرضه کند او وقایع تاریخی را تا سال ۹۷۰ بیان کرده است. این کتاب برای شرح حوادث زمان شاه اسماعیل اول و به ویژه شاه طهماسب، چون مولف در دربار شاهد وقایع بوده، مفید می باشد.

۱۰- **تاریخ الفی** که در سال ۹۹۳ به دستور جلال الدین اکبر پادشاه گورکانی هند آغاز شد. اکبرشاه به گروهی از دانشمندان شیعه و سنی دربار خود فرمان داد که تاریخ عمومی هزار ساله ی جهان اسلام را سال به سال نوشته و مبدا آن از سال رحلت پیامبر(ص) قرار دهند. از این رو نام الفی بر آن نهاده شده است. تاریخ الفی کتاب مهم و بزرگی در تاریخ عمومی کشورهای اسلامی است، به ویژه قسمت های مربوط به شرق جهان اسلام (ایران، هند و ماوراءالنهر) به تفصیل بیشتری تدوین شده است. هیات مولفان تاریخ الفی عبارتند از: غیاث الدین نقیب خان قزوینی، میر فتح الله شیرازی، حکیم همام گیلانی، حکیم علی گیلانی، ابراهیم سرهندی، خواجه نظام الدین هروی، عبدالقادر بداونی، ملا احمد تتوی. در ابتدا ریاست این گروه با نقیب خان بود که حوادث را تا سال ۳۵ رحلت تالیف کردند و از سال ۳۶ به بعد تالیف حوادث تاریخی بر عهده ملا احمد تتوی، نویسنده اصلی اثر محول شد. ملا احمد در سن بیست و دو سالگی از هندوستان به قصد تحصیل طب و حکمت به ایران آمد و چندی در دربار شاه طهماسب اول به سر برد و بعد از مرگ او، در سال ۹۸۵ به خدمت اکبرشاه درآمد و به امر وی به تالیف این تاریخ پرداخت. وی نگارش این اثر را از سال ۳۶ رحلت آغاز و تا سال ۶۹۴ یعنی اوایل پادشاهی غازان خان به مدت سه سال به اتمام رساند و بعد از کشته شدن او در سال ۱۹۹۶ اکبر شاه نگارش بقیه ی آن را به آصف خان قزوینی محول کرد و او دنباله ی کار را تا سال ۹۸۴ دنبال کرد. شیوه ی نگارش کتاب ساده و روان می باشد. این اثر از سال ۹۱۲ هجری قمری به بعد با تاریخ صفویه در ارتباط است از این اثر در شرح حوادث مربوط به عصر شاه اسماعیل و شاه طهماسب در رساله مورد استفاده قرار گرفته است.

۱۱- **نقاوه الاثاری ذکرا لایف محمود بن هدایت الله افوشته ای نطنزی است در تاریخ صفویه از واپسین ایام زندگی شاه طهماسب اول تا یازدهمین سال پادشاهی شاه عباس اول (۱۰۰۷ هجری قمری)** این کتاب یکی از منابع مهم تاریخ ایران در عصر صفوی است. کتاب دارای نثری متکلف و توأم با عبارت پردازی و پیرایه های لفظی است. این کتاب از منابع با ارزش دوره صفویه به ویژه در شناخت حوادث عصر شاه طهماسب اول، شاه اسماعیل دوم، شاه محمد خدابنده و یازده سال اول حکومت شاه عباس اول دارای اهمیت می باشد و در این رساله مورد استفاده قرار گرفته است.

۱۲- **تاریخ عالم آرای عباسی** اثر اسکندریگ ترکمان ملقب به منشی، بزرگترین مورخ عصر صفوی در قرن یازدهم هجری قمری، که اصلاً از ایل چادر نشین ترکمانان آذربایجان بوده است. او نخست جزو نگهبانان شاهی و سپس در دستگاه مرکزی حکومت شاه عباس خدمت کرد. وی در سال ۹۶۸ متولد شد و در سال ۱۰۴۳ درگذشت. تاریخ عالم آرای عباسی در سال ۱۰۲۵ هجری قمری تألیف شد. جلد اول کتاب شامل حوادث و وقایع اوضاع تاریخ ایران در عصر نخستین سلاطین صفوی تا سال ۹۹۶ هجری قمری می باشد. جلد دوم شامل حوادث سی سال نخستین پادشاهی شاه عباس است از ۱۰۲۵ تا ۱۰۳۸ می باشد این کتاب تنها تاریخ حوادث و وقایع نیست بلکه در آن به مباحث و مسائل اجتماعی نیز توجه شده است و اطلاعاتی مفید در چگونگی تشکیلات اداری و سپاهی و مسایل مالی و شرعی آن عهد به دست می دهد. اهمیت و امتیاز خاص کتاب در این است که مؤلف با استفاده از بایگانی دولتی که در دسترس داشته و اینکه مؤلف خود شاهد و ناظر و دخیل در بسیاری از وقایع و حوادث آن دوران بوده است بنابراین در نقل اخبار و شرح حوادث اصل صحت و دقت را رعایت می کند. این کتاب ارزشمندترین اثر دوره صفویه برای شناخت پادشاهی عصر شاه عباس اول می باشد و به خصوص در این رساله در فصل پایانی در مورد نقش شاملوها در عصر شاه عباس اول این اثر یکی از منابع مهم مورد استفاده بوده است و همچنین در فصول قبل از آن نیز این منبع با ارزش مورد استفاده قرار گرفته است.

۱۳- **تاریخ عباسی** تألیف ملاجلال الدین محمد منجم یزدی می باشد که مؤلف حوادث اواخر دوران سلطنت شاه طهماسب و وقایع بیست و چهار سال از سلطنت شاه عباس را بیان کرده است (۹۹۶ تا ۱۰۲۰ هجری قمری) و اطلاعات سودمندی را درباره ی سلطنت شاه اسماعیل دوم و سلطان محمد خدابنده و ایام شاه عباس اول ارائه داده است. ملاجلال از منجمان معروف دربار شاه عباس اول بود وی مردی ادیب، منجم، منشی و مورخ بود شاه عباس او را احترام می گذاشت و احکام او را بدون درنگ و بی هیچ تغییری به مرحله اجرا درمی آورد ملاجلال در سال ۹۹۴ که شاه فرمانروای خراسان بود به او پیوست و تا پایان عمر (۱۰۲۹) در خدمت شاه عباس بوده و مورد احترام او قرار داشت.